

**CONTACTBLAD VAN DE GRAALBEWEGING
NEDERLAND**
verschijnt 4 x per jaar

32^e jaargang - nr. 4
December 2016

Elk mens is een lichtdrager

Redactie

Ine van Emmerik - Margreet van Leeuwen - Elly van Leeuwen-Aarsman
Marthe Link - Trees Willemse

Vormgeving

Hilde Debacker

Vaste medewerkster rubriek Graalkorrels

Didine Petit

Secretariaat & Redactie & Kopij

Elly van Leeuwen - Aarsman
Bernard Zweersstraat 148
1443 TJ Purmerend
E-mail ellyvanleeuwen@hetnet.nl

Administratie (adreswijzigingen & abonnementen)

Secretariaat Graalbeweging
Nieuwegracht 51 3512 LE Utrecht
Tel. 030-233.36.40
E-mail degraal@planet.nl

Abonnement

€ 15, - (meer mag ook) per jaar. Bedrag overmaken op IBAN rekening
NL93 INGB 0000 656297 t.n.v. Stichting De Graal, Utrecht.

ISSN 1878 - 1616 (Intergraal is per 28 mei 2008 geregistreerd als een
periodieke publicatie en voorzien van genoemd ISSN nummer).

**Uiterste datum binnenkomst kopij voor het volgende nummer:
16 maart 2017.**

INHOUDSOPGAVE	blz.
VOORWOORD	4
THEMA: KAIROS	
Inleiding	5
Gedicht Felicia Dekkers	5
Kairos, een woord dat alles stilzet	6
Kairos	7
Wanneer besluiten?	8
BEZINNING	
Waakzaam zijn	9
Advent	10
INSPIRATIE	
God kan niet tellen	10
Dag van het meisje	11
Voorbij hoe ik jou denk	13
Wintertijd	13
GRAALNIEUWS	
Ienmail	14
Verslag zorgproject: 'Als een mantel...'	16
Uitvaart Rie de Bakker-Ros	17
Mijn oma	18
VERSLAGEN	23
Dankbaarheid	25
De tuin. Impressies van het Graalweekend in Schoorl	26
De interreligieuze stiltedag in het Graalhuis, een impressie	29
Andere stemmen, andere tafels	31
Caritas congres van ABN AMRO Mees Pierson	33
Samen stralen – een dag met moedige vrouwen	34
Wereldse stoffen	
RUBRIEKEN	36
Graalkorrels	37
Voedselhoekje	38
Informatie en agenda	39
Redactionele richtlijnen	

Voorwoord

De redactie wenst alle lezers fijne kerstdagen toe,
veel licht en goede moed voor het nieuwe jaar.
Dat de ster van Bethlehem ons daarbij de weg mag wijzen.

Eén ster

Eén ster
maakt de lucht minder dreigend
Eén kaars
maakt de nacht minder zwart
Eén hand
maakt de weg minder eenzaam
Eén stam
maakt de dag minder stil
Eén vonk
kan een begin van nieuw vuur zijn
Eén noot
het begin van een lied
Eén kind
het begin van een toekomst

Jacqueline Roelofs-van der Linde

THEMA: KAIROS

Inleiding

De redactie

In de Intergraal van september vroeg de redactie om een bijdrage met als thema Kairos. Kairos als betekenis van de juiste tijd voor een wending: in je leven, in het grotere geheel van de wereld, etc. Met andere woorden: NU is het de tijd voor een beslissing, om even stil te staan bij wat er gebeurt of gebeuren moet. In het onderstaande vind je verschillende bijdragen, die duidelijk maken wat Kairos betekent. Dank je wel voor je bijdrage.

Wie ben ik
als jij mij niet noemt?
Wie ben ik
als jij mijn naam niet kent?
Ik, onzichtbaar,
nameloos,
en ongekend...

Wie ben jij
als ik jouw verdriet niet deel?
Wie ben jij
als ik jouw vreugde niet vier?
Jij, eenzaam
onbemind,
en niet gezien..

Laten we het vieren:
de Ander en ik,
elkaar,
jij, ik, ons samenzijn.
Nú
is immers
'De tijd van je leven!'

Felicia Dekkers

Kairos, een woord dat alles stilzet

Marthe Link

Een summiere inleiding in dit thema in de vorige Intergraal kan nog vele kanten uit. Ik ben huiverig voor al te grote en pretentieuze woorden. Had ik in mijn leven ervaringen waarop dit woord van toepassing kan zijn? Grenservaringen misschien? Maar wat is dan die grens, waartussen loopt die en is dat een bestaande grens of heb ik hem zelf getrokken? Of ervaar ik een grens die er niet is, maar die te maken heeft met fatsoensnormen, en dus afgestemd op de verwachtingen die anderen van me hebben.

Vanmorgen keek ik naar een programma op de televisie van de Friese omroep over een oude kunstschilder: bij het beklimmen van de waddendijk in Noord-Friesland kwam hij boven, van waaruit er een prachtig panorama

zich ontvouwt van de Wadden-zee en de prachtige wolkenhemel daarboven. Het is een klim die ik ook vaak gedaan heb en ik herinner me die adembenemende ervaring van eigen kleinheid, maar ook deel zijn van dat grote geheel: hemel, licht, water, met de beschermende dijk achter me.

De schilder had het over twee dimensies: een materiële en spirituele.

Is dat een grenservaring of lopen die in elkaar over, ik ben gebonden aan en verbonden met het materiële: mijn lijfelijkheid, de grond onder mijn voeten, de bescherming van de dijk. Maar ik ervaar ook het spirituele door zien, geur, stilte van wind en water, die dus geen volledige stilte is, maar die stilte ervaarbaar maakt.

Ook de schilder had die ervaring van het samengaan van materialiteit en spiritualiteit: niet te scheiden in twee afzonderlijke grootheden, maar onlosmakelijk verbonden. Al ervaar ik dat niet altijd en slokt het materiële me op. Maar toch word ik soms even stilgezet, als door een ervaring van buiten mij die roept: "Ho jij! Sta even stil en weet dat je van goddelijke oorsprong bent, let op, je bent een geroepene". Grote woorden: geroepen? tot wat en door wie of wat?

Een aanraking van buiten of een eigen spirituele dimensie, waarop ik soms wel en vaak niet alert ben. Mag ik dat een Kairosmoment noemen?

Misschien wel. En wie kent ze niet die momenten waarop je even stilgezet wordt, een moment van helderheid, van intensiteit, soms ook een moment van bewustwording van je keuzevrijheid, kies dan het goede en vertrouw daar maar op.

Afgelopen week had ik een ontmoeting met een zeer oude vriendin en ik vroeg haar, wat voor haar belangrijk is geweest in haar bestaan en ze antwoordde: "Nieuwsgierigheid en verwondering, die twee houden mij gaande!"

En ik voeg daaraan toe: en wees niet bang voor grote woorden, die nieuwsgierigheid en verwondering gestalte geven in Kairos-momenten. Momenten waarin het materiële en het spirituele elkaar raken: aarde en hemel en ik maak van beide deel uit.

Kairos

Carla van Thiel

Enige tijd geleden lasen Hélène en ik het boek *Kairos* van Joke Hermsen. Op de achterzijde van het boek lees ik "Rust en aandacht zijn belangrijke voorwaarden voor creativiteit en helder nadenken." Daar schreef zij over in haar boek *Stil de tijd*. Maar hoe komen we na rust weer in beweging? Daarover gaat dit boek *Kairos*, dat zij erna schreef. Zij schrijft over het verschil tussen Chronos, de meetbare tijd, en Kairos, als god van het geschikte ogenblik.

In Afrika heb ik geleerd dat wij in het westen vooral in een meetbare tijd leven van minuten, uren, dagen, maanden en jaren. De Afrikaanse cultuur hééft de tijd en meet die meestal niet; iets waaraan wij westerse mensen heel erg moeten wennen. Bij ons krijgt de hoeveelheid tijd alle aandacht; bij niet-westerse culturen vaak veel meer de kwaliteit van tijd. 'Tijd' kan ook heel verschillend ervaren worden. Blijde dagen gaan sneller voorbij dan tijden van verdriet. Een tijd van wachten kan ook anders ervaren worden. Soms duurt wachten heel erg lang, soms vliegt de tijd van wachten om.

Joke Hermsen houdt een hartstochtelijk pleidooi voor een andere, meer bevlogen tijd. Het is een zeer actueel boek, niet gemakkelijk, maar ze geeft veel handreikingen op het gebied van onderwijs, cultuur, kunst en filosofie met voorbeelden van verschillende andere filosofische denkers. Het is vooral een hoopvol boek. Zelf vulde ik haar gedachtegang aan met denken aan onze Graalgemeenschap in Nederland en ook aan de geloofsgemeenschap in kerkelijk Nederland. Kairos als 'god van het geschikte ogenblik'...

Is crisis ook zo'n 'geschikt ogenblik'? Iedere crisis die herkend en aanvaard wordt zou ons kunnen uitnodigen tot een moment van stilstaan: hoe gaan we verder? Adventstijd nodigt ons uit om hoopvol te verwachten, hoopvol te blijven geloven. Om het heel dicht bij huis te houden: iedere keer wanneer ik mensen ontmoet die mij op een of andere manier diep raken door hun behulpzaamheid (bijvoorbeeld als ik val, of toen Joke en ik zo maar een lift kregen aangeboden door een jonge vrouw met twee kleine kinderen) zijn voor mij Kairos-momenten, momenten waarop ik concreet Gods liefde mag ervaren in mensen.

Wanneer besluiten?

Elly van Leeuwen

Toen ik nog kind was, was ik al geïnteresseerd in missie en ontwikkeling. Op mijn kinderlijke wijze noemde ik dat: 'arme heidenkindjes bekeren'. Dit verlangen is eigenlijk nooit weg geweest. Zij het dat het een andere vorm kreeg. Op de kweekschool schreef ik een werkstuk met als titel: 'Arbeiders in Gods wijngaard'. Prachtig hoogdravend deze titel, maar het was blijkbaar de missie en zending waar mijn interesse nog steeds lag. Tijdens mijn eerste jaren in het onderwijs bleef ik regelmatig bijeenkomsten op dit gebied bezoeken en informatie verzamelen. Tot ik op een gegeven moment zei: "Als ik het nu niet doe, dan komt het er niet meer van". Ik denk dat de tijd rijp was geworden voor mij. Het was mijn kairos! Nú was het tijd te doen wat al zo lang bij mij sluimerde.

Zo zijn er voor mij, maar voor iedereen momenten dat je zegt: "Nu moet het gebeuren".

Ditzelfde is me overkomen toen ik begin van dit jaar inging op het aanbod voor een nieuwe woning. Na het overlijden van mijn man Eddy zei ik steeds: "Ik blijf hier niet wonen, in dit grote huis in mijn eentje". Maar ja het was er goed wonen, en waar wil of ga ik naar toe? De gezamenlijke wooncompagnies stuurden bericht dat je je voor een bepaalde datum moest registreren en dat je dan op woningen in kon schrijven. Met mijn 32 jaar in hetzelfde huis kwam ik hoog op de ranglijst. Ik wilde in elk geval in dezelfde wijk blijven wonen. Toen het woningaanbod kwam voor deze flat, men noemt het de bloemenflat, moest ik snel beslissen. Er was weer een kairos - moment: "Nu!"

Wat ik hier beschreef zijn grote stappen, maar beleven we niet regelmatig cruciale momenten waarin we stappen moeten zetten, hetzij grote of kleine, moeilijke beslissingen of gemakkelijke?

Ik wens je toe dat je er in slaagt steeds het juiste moment te kiezen en er gelukkig mee bent.

BEZINNING

Waakzaam zijn

Joost Jansen

Kun je zo leven dat tekens van hoop jou bereiken? Wij zijn niet aan de goden overgeleverd, hoewel we dat soms wel zo zeggen. Wij zijn aan God overgeleverd en die wil ons geluk. Zien wij dat nu het blad van de bomen is gewaaid de knoppen zich al gevormd hebben die in het voorjaar zullen openbarsten? Merken wij het op hoe dikwijls bij het overlijden in de buurt een baby'tje wordt geboren?

Zou daarom op de eerste zondag van de advent ieder jaar weer die oproep klinken om waakzaam te zijn, wakker te worden?

Uit: *Woord voor onderweg*

Eens witte bloesem

Verlangend vrucht te worden

Gerijpt en vervuld

Henny Voskuil

Advent

Janneke Nijboer

Ik ruim de kamer leeg
met vastomlijnde ideeën
voor wat onmogelijke
verwachtingen

de verrassing van de
vonk die overslaat
het geklapwiek van een
binnenvallende engel,
de liefde zelfs, of daar
ergens verre familie van

De wieg schuif ik
naar het midden en
sla het dekentje open,
Niets zo onvoorstelbaar
als een nieuwgeboren mens

Uit: *Bermoogst – de gedichten*

INSPIRATIE

God kan niet tellen

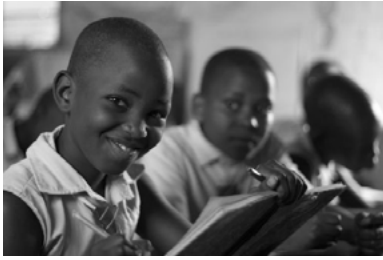
René Grotenhuis

Dat God niet kan tellen is een bevrijdend inzicht. Het maakt ons als kerk los van alles wat meetbaar is, van aantallen bezoekers, van leeftijdscategorieën, van de omvang van onze kerkgebouwen en van onze begroting. Het schept de ruimte om op te houden met somberheid over statistieken en onszelf de put in te praten. Het bevrijdt ons van de gedachte dat God zit te wachten op volle kerken. Het helpt me ook om mijzelf te vrijwaren van cynisme en moedeloosheid over de kerk.

De gedachte dat God alleen kwaliteit is, is mij de afgelopen jaren steeds dierbaarder geworden. Het helpt mij om na te denken over mijn eigen bestaan, de sterfelijkheid daarvan en de betekenis van wat ik doe.

De kerk van de toekomst ontleent haar betekenis niet aan haar kwantitatieve gewicht, maar aan de kwaliteit en de betekenis die ze toevoegt aan de samenleving.

Dag van het meisje

Ruth Bruintjes, Graalvrouw in Kaapstad Zuid-Afrika, postte dit gedicht op 11 oktober ter gelegenheid van *The day of the girl*, de internationale dag van het meisje. Ze schreef het al in 2015. We geven hier een vertaling.

Voor heel de mensheid

Het kindmeisje bloed
Ze bloedt bloed en tranen
Ze bloedt angst en huil
Ze bloedt om liefde en acceptatie

Haar bloed vloeit en het verknoeit
Het maakt nat en geeft vlekken
Het maakt haar zwaarmoedig
Het verwacht haar
Het maakt mij zwaarmoedig

Mijn bloed geeft vlekken
Om me te laten zien
Om anderen te helpen zien
Om een teken achter te laten

Mijn bloed zuivert me
Mijn bloed maakt me heel
Mijn lichaam groeit
Mijn geest groeit
Mijn bloed stroomt
Als een nieuw seizoen er aan komt

Eerder - was ik klein
Geen angst, geen gehuil
Ik kende liefde
Ik was gereinigd
Ik werd omarmd
Maar merkte er niets van

Niet alle meisjes zijn vrij
NIET alle bloed is zuiver

Niet alle tranen stromen

Wanneer zullen we kijken
Wanneer zullen we zien
Wanneer zullen we luisteren
Naar haar stem
Haar hoop

Wanneer zal ik horen
Mijn eigen stem
Mijn eigen angst
Mijn hoop

Wat kost het
Uit te spreken
Te omarmen
Te leven en lief te hebben
De vrouw – in me
Bloed is een teken
Van het Leven dat me gegeven is

Moeder
Vader
Zuster
Broeder
Ik bewijs u eer
Zoon
Dochter
Echtgenoot
Vriend
Familie

Lieve
God
Geest van Leven
Geest van Ruth
Geest van Waarheid
Ik houd van Jou

Vrouwen van Vreugde
Kind van Liefde
Laat het Recht gedaan worden

Voorbij hoe ik jou denk

Chris de Leeuw

Voorbij hoe ik jou denk
ben jij,
een stille wenk
een woord in de wind.
een weten van niets.
Voorbij, zo iets.

Dit gedicht van Hein Stufkens is me zeer dierbaar. Toen ik het voor een internationale Graalbijeenkomst in het Engels vertaalde, vroeg ik een Engelse vriendin het even kritisch te bekijken. You mustn't write "Beyond how I think you, but beyond how I think about you", antwoordt ze. Oh nee, Hein is er duidelijk over: wij denken God, ieder mens denkt zijn/haar eigen Godsbeeld en God is zoveel groter dan ons idee. Het Engelse 'past' betekent 'voorbij' maar het woord 'beyond' voelt nog zo veel verder over de horizon, waar we helemaal niet bij kunnen komen. Josephine Boevé-van Doorn heeft dit gedicht op muziek gezet. Als ik dan weer het nieuws hoor, zoveel vreselijke beelden zie van wat mensen mensen aandoen, als ik dan weer wanhopig vraag "Jij die zegt 'Ik zal er zijn' waar ben je dan voor die mensen?". Dan kan ik alleen maar dit lied zingen, accepteren dat ik God niet begrijpen kan, bidden voor die mensen, het proberen los te laten want anders word ik depressief of gek.... Dank je Hein voor jouw gedicht.

Wintertijd

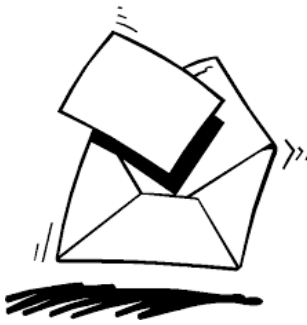
Tom van Rossum

Nu de bladeren gevallen zijn van de bomen
valt de natuur stil en komt tot rust.
Aandacht voor nieuwe dromen
alvorens de lente wakker wordt.

Tijd om in jezelf te dalen.
Stil, blijf even staan
om je koers te bepalen
en een nieuwe weg in te slaan.

GRAALNIEUWS

Ienmail

Ine van Emmerik

Dit is een bijzondere Ienmail, die ik met enige weemoed schrijf omdat het de laatste is. Ik schrijf de afronding van een reis die ik twee jaar geleden ben begonnen en waar ik jullie af en toe een briefje over stuurde. Ik lees de Ienmails van de afgelopen jaren nog eens door, ze zijn een soort reisverslag.

Er stond 'Onbekende bestemming' op het ticket bij het begin van de reis, met een paar trefwoorden: 'krachtwoorden', woorden waar kracht in zit en woorden die kracht geven, woorden die een humuslaag kunnen zijn voor nieuwe plannen. Er ligt inmiddels een tekst die jullie allemaal hebben gezien, er zijn ondertussen een viertal actiethema's in naar boven gekomen waarmee verder wordt gewerkt.

Op het ticket stond ook 'Platform Actief pluralisme'. Dat was een enthousiaste uitnodiging van Hans Alma en Christa Anbeek, op zoek naar woorden en praktijken om met meerstemmigheid en verschil om te gaan. Hans en ik hadden daar al eerder ervaring mee opgedaan, het boek *De stille kracht van transcendentie, wijsheid in beelden, verhalen, en symbolen* dat toen ontstond was ook al een meerstemmig geheel. Ik nam als bagage natuurlijk ook de ervaringen van jarenlang werken in en met Belieforama mee.

Zaadjes die in de bodem van het platform zijn ontkiemd zijn de lezingen door Renate Schepen en Saskia van Goelst Meijer, die beiden komend jaar weer terugkomen. En het taalcafé voor migrantenvrouwen dat dit jaar draaide. Een aantal vrouwen rondden hun inburgeringsexamen af. Asefa doet in januari staatsexamen Nederlands. We duimen voor haar, het geeft haar de mogelijkheid om een vervolgopleiding te volgen. Ondertussen heeft ze ook een parttime baan in een schoonheidssalon. Talien, ondernemende Talien, heeft haar inburgeringsexamen afgerond, we blijven in gesprek.

Het thema van deze Intergraal is kairos. Het betekent 'het juiste moment' maar ook een andere dimensie van tijd, in tegenstelling tot de klokkentijd die wij allemaal dagelijks hanteren. Kairos is de trage vloeibare tijd. In de afgelopen jaren heb ik kairos heel bewust ervaren. De vragen die voorlagen waren trage vragen, zonder vooraf gegeven invulling. Ik moest goed luisteren wat het juiste ritme was, wanneer ik moest vertragen, wanneer ik kon versnellen. En vooral wanneer ik moest uithouden, uithouden dat vragen weerbarstig zijn en niet meteen een antwoord vinden. Aanvoelen of het een juist moment is om iets te doen of te laten, weten wanneer je als reiziger even thuis bent. Juist bij het reizen in de open ruimte is het wezenlijk dat je

thuis kunt zijn bij jezelf. Boeken zijn vaak goede reisgidsen. Bieke Vanderkerckhove schrijft wijze dingen over kairos in haar boek *De smaak van stilte*. Zij wist bij uitstek met dit gegeven te leven, met een chronische ongeneeslijke ziekte. Rilke beschrijft in *Brieven aan de jonge dichter* hoe te leven met vragen, hoe kunstenaars hun diepste inzichten vormgeven als een onderdak voor verwarring en vragen van anderen.

“In the space where wonder and surrender meet to birth love lies home”, (in de ruimte waar wonder en overgave elkaar ontmoeten en liefde wordt geboren ligt thuis) zegt Ibrahim Nehme, hoofdredacteur van *The Outpost*, een tijdschrift dat werd geboren in de Arabische revolutie. Thuis is vaak een tijdelijk thuis, migranten weten dat maar al te goed uit eigen ervaring. Ik hoorde het dit jaar weer in de verhalen van vrouwen die aan tafel zaten in het taalcafé. Die tafel was dan iedere keer ook weer even zo’n thuis, in een ruimte waar verwondering en overgave elkaar ontmoeten. Waar dan ook, het is belangrijk dat je thuis kunt zijn bij je vragen. Ik ga weer verder op mijn reis, weer met een ticket met ‘Onbekende bestemming’ er op.

Leven is: niet ophouden met beginnen. (Renate Rubenstein)

Verslag zorgproject: 'Als een mantel...'

Gezien van der Leest

Het is weer die tijd van het jaar waarin de kwetsbaarheid van het leven meer gevoeld wordt. Als het buiten kouder en donkerder wordt, kost het leven net wat meer moeite. Waarom naar buiten? Het is nat, koud en het waait. Letterlijk en figuurlijk op de been blijven vraagt aandacht en keuzes. Ook de tijd van advent en kerst breekt aan; deels keert de energie naar binnen, wordt alles klein. Is het wachten op de geboorte van een kind. Deels wordt alles groot: feesten, cadeaus, boodschappen, maaltijden, gezelschappen, verwachtingen... Wat blijft er over?

*Al valt de vorm tot gruis
nog rest de kern
het leven
In mijn gebroken huis
ben ik intact gebleven
ik adem onder het puin
volhard onder de brokken
Wie wordt van zool tot kruin
onkwetsbaar opgetrokken,
een zuil van eeuwigheid?
Wat heb ik te verliezen?
Geduld, het duurt mijn tijd.
Het kan dooien,
het kan vriezen.*

Hella Haasse zegt in dit gedicht: ook al stort alles in elkaar - je autonomie, je gezondheid, je relaties, je aannames, je geloof - toch is er nog de kern. De kern van het leven is intact gebleven.

Niemand is onkwetsbaar, we moeten het ermee doen. Aanvaarden dat het komt, die kwetsbaarheid. Maar hoe omgaan met die kern, dat kleine, dat weerloze dat van waarde is?

Horen en zien we daar iets van terug als de kranten vol staan met discussies over 'voltooid leven', over 'eigen regie', over 'gastvrijheid' en 'humaniteit'?
Horen en zien we daar iets van terug als we kerst vieren?
Wat hebben we eigenlijk te verliezen?

Uitvaart Rie de Bakker-Ros

Chris de Leeuw

Op 12 december hebben wij in de Vredeskerk in Amsterdam ons oudste Graallid Rie de Bakker-Ros - 104 jaar - uitgevaren. In dezelfde kerk heeft zij zo'n bijna 90 jaar geleden de Graalbeweging leren kennen. Al die jaren is zij als Graallid en –leidster, als trouwe bezoeker van de jaarlijkse dagen op de Tiltenberg voor oud leden van de Graal jeugdbeweging, als lid van een van onze gespreksgroepen en als blijde gast als we weer wat te vieren hadden, de Graal trouw gebleven. Als bij een bezoek aan haar het woord 'Graal' viel begon zij met enthousiasme een Graallied van voor de oorlog te zingen, zelfs de verzorger zong mee: "Ik heb dit lied zo vaak gehoord dat ik het ook ken!" Enkele dagen voor haar overlijden heb ik Rie nog bezocht, toen vertelde haar dochter Ineke mij dat haar moeders gehoor heel slecht was en zij daarom met viltstift iets op schreef, de stift aan haar moeder gaf die eronder schreef en zo ontstond het volgende gesprek, ontroerend:

Met kinderen, klein- en achterkleinkinderen en vele vrienden hebben wij Rie naar haar laatste rustplaats gebracht, waar wij op het eind met ons kleine Graalgroepje het Russisch Alleluja gezongen hebben, dankbaar voor het leven van Rie die in de vele rollen in haar leven honderden kinderen iets meegegeven heeft in voorbereiding op de eerste Communie, in passie- en kerstspelen en in kinderdiensten. "Heer laat uit ons groeien, waar Gij ons voor gemaakt hebt".

Mijn Oma

Bernadette de Bakker

Oma Rietjes aanwezigheid in mijn leven is altijd een gegeven geweest. Dertig jaar lang heb ik een oude oma gehad die in Amsterdam West woonde. Toen ik pas geboren was bond oma haar bekende witte schort voor en verzorgde ze mij en mijn moeder in de kraamperiode. Als ervaren moeder en grootmoeder kon ze mijn ouders de fijne kneepjes van het ouderschap leren. Vervolgens paste ze één dag in de week op mij, tot mijn derde jaar.

In de weekenden bezochten we oma vaak in haar huis aan de Jan Tooropstraat, waar de familie zich verzamelde rond de indrukwekkend grote kerststal in de woonkamer of in de keuken rond een pan met oma's groentesoep met soepstengels. Ik zie oma daar nog staan in de keuken, melk opkloppend met een garde voor in de koffie, waarbij altijd een petit-fourtje werd geserveerd. In de gang naast die keuken bevond zich een kast, een hele interessante kast. Want oma bewaarde in die kast wel twee à drie vuilniszakken vol met lege tissue dozen die oma omgetoverd had tot levensgrote bouwblokken, door ze te beplakken met bruin papier. Uren speelden wij kleinkinderen met deze bouwblokken, we bouwden ons eigen fort met kantelen of maakten muren hoger dan wijzelf, in het kamertje wat grensde aan oma's woonkamer.

In dit kamertje stond ook een tafel met daarop een typemachine, waarmee oma zorgvuldig teksten typte voor in kerkboekjes, plakboeken en voor gebruik in het kinderpastoraat, waar oma tot op hoge leeftijd actief in is geweest. Het regisseren van kerst- en passiespelen vormden daarbij het hoogtepunt. Zo begonnen bijna alle kleinkinderen wel als kindje Jezus in de kribbe en groeiden we langzaam door als engeltje of herder, maar ook rollen als schaap, 'het volk', 'de ster' of zelfs Jozef of Maria vertolkten velen van ons door de jaren heen met veel plezier. Toen Didier en ik in de nacht voor haar overlijden bij oma waakten hebben we kans gehad om al haar plakboeken en fotoalbums eens aandachtig door te nemen. Uit de enorme hoeveelheid foto's met dopen, communicantjes en toneelspelen sprak duidelijk het plezier dat oma gehad heeft in de periode van het kinderpastoraat.

Toen ik ruim 11 jaar geleden in Amsterdam kwam wonen betrok oma een aanleunwoning aan de Johan Jongkindstraat. Om de relatieve stilte daar wat te doorbreken kreeg oma een zangkanarie. Dit alleraardigst beestje haalden mijn vader en ik op bij een bevriend kanariëkwaker. We mochten kiezen uit ruim 100 vogeltjes en ons oog viel op Pietje zodra hij zijn keeltje open zette

en de sterren van de hemel zong. Dankzij de liefdevolle en intense verzorging van met name Hans heeft Pietje, net als oma, een voor een kanarie uitzonderlijk hoge leeftijd bereikt, of zal er toch een levensverlengend substraat in dat drinkwater gezeten hebben?

Er brak een periode aan waarin oma niet meer veilig voor zichzelf kon koken, dus jarenlang zorgden de kinderen van oma voor een voedzame maaltijd. Soms konden wij als kleinkinderen daar ook in bijspringen. Zo herinnerde Pauline zich een avond waarop ze magnetronpannenkoeken voor oma klaarmaakte, met stroop en poedersuiker. Oma bleef de hele avond herhalen dat ze het zo bijzonder vond dat Pauline zulke mooie ronde pannenkoeken kon bakken. Ondanks uitleg van Pauline kon oma maar niet bevatten dat ze in de fabriek waren gemaakt en dat ze uit de magnetron kwamen. Een prachtig voorbeeld van een ontwikkeling die voor iemand van (destijds) bijna 100 niet meer bij te benen was.

Ik herinner me zelf nog een moment, zo'n drie jaar geleden, waarop ik oma vertelde dat ik onlangs getrouwd was. Ze benadrukte hoe gelukkig zij zelf getrouwd is geweest met opa Dees, die geen van de kleinkinderen helaas ooit heeft leren kennen. Toch vertrouwde ze me toe dat het huwelijk natuurlijk niet altijd alleen maar leuk is, maar dat je er samen altijd wel weer uit komt zolang je maar geduld, respect en vertrouwen hebt in elkaar. Een wijze les.

Ongeveer een jaar geleden was ik met oma in gesprek geraakt over de reizen die ze gemaakt heeft. Ik vroeg haar waar ze graag nog eens heen wilde als ze zou mogen kiezen. Ze vertelde me dat haar reizen naar Israël veel indruk op haar gemaakt hadden en dat ze als het mogelijk zou zijn daar nog wel eens heen zou willen, maar dat ze verder erg tevreden was. Later in het gesprek vroeg ik oma of ze wist hoe oud ze inmiddels was. Na enig aandringen van mijn kant antwoordde ze "Nou...toch zeker wel een jaar of 50?" Waarop ik haar antwoordde: "Maar oma u bent al antiek, al boven de 100". "Ach ga toch weg", zei oma. "Echt? Ben ik al zo oud?"

Rie de Bakker-Ros

'Het leven is wat we er van maken. Zo was het en zo zal het altijd zijn.'
Grandma Moses

Mary Omedo en Joke van Neerven (boven) – viering in Schoorl (onder)

Ik koester de vele bezoeken aan oma. Het was fijn om te zien hoe ze tot het einde aan toe nog genoot van een gebakje met aardbeien, een warme hand in de hare (en als je hand koud was dan wreef ze hem wel warm), en de steeds weer hernieuwde kennismaking met mijn babydochtertje Josien. “Aah wat een schatje”, zei ze altijd.

Het verbaast me niet dat onze neef Thomas van de week een foto van een boom naar de familie mailde om weer te geven uit welk hout onze familie gesneden is. Ruim een week geleden liep ik met Josien in een draagzak op mijn buik door Park Frankendael. We bewonderden samen de mooi gekleurde herfstblaadjes en de eendjes in het water, waarna Josien vrij snel in slaap viel. Al wandelend werd ik getroffen door de aanblik van een hoge boom die bijna helemaal kaal was, maar nog enkele vergeelde blaadjes droeg aan de uiterste puntjes van haar takken.

Deze aanblik deed mij denken aan oma Rietje, die toen reeds haar laatste levensfase in was gegaan. Onze oma was een sterke vrouw (“Wie zal haar vinden?”) die net als de stam van deze boom de twee Wereldoorlogen meemaakte, in de kracht van haar leven zes kinderen het leven schonk (zes dikke takken), waaruit ook weer 10 kleinkinderen en inmiddels 5 achterkleinkinderen voortkwamen (de kleinere takjes). Oma’s liefde en zorg strekten zich als takken uit over haar familieleden, maar ook over haar vrienden, kennissen, Graalleden, medeparochianen en de vele kinderen van het kinderpastoraat. Net als de boom die langzaam haar blaadjes verloor heeft oma gedurende haar leven haar blaadjes weggegeven en daarmee andere mensen geraakt in liefde, gesprekken en zorg. Nu, op de uitzonderlijk hoge leeftijd van 104 jaar heeft oma haar laatste blaadje laten vallen. Ze is niet voor niets in de herfst van ons heengegaan. Maar laten wij allen oma’s blaadjes koesteren en terugdenken aan de sterke stam van deze vrouw die ruim een eeuw lang een vast geworteld gegeven is geweest in al onze levens.

VERSLAGEN

Dankbaarheid

Ruth Hessel

Op vrijdag 9 september had ik weer de kans om naar het levensverhaal van één van de Graalvrouwen te luisteren bij 'De Kracht van de Keukentafel'. Het indrukwekkende, spannende, maar ook beangstigende levensverhaal van Irene van der Does de Willebois. Ik wil een poging wagen om iets van haar verhaal te vertellen. Vooral dat wat mij heeft geraakt.

"Ik kom uit een internationaal milieu". Zo begint Irene haar verhaal. Zij is geboren in 1922 in Den Bosch en groeide op in een dorp vlakbij deze stad. Van jongs af aan was Irene gewend om Engels te praten. Zij had een Deense oma. Het gezin ontving daarom veel internationale logés. Vader was druk met het verenigingsleven en moeder hield van bloemen en schilderen. Irene ging naar een Franse kostschool. Frans werd haar tweede taal. Daarna volgde zij de mms Frans. Op de vraag of er in haar opvoeding een verschil was tussen jongens en meisjes antwoordt zij kordaat "ik kan het me niet voorstellen". Haar ouders "leidden haar naar de weg van zelfstandigheid". Na de mms kwam de oorlog. Dit maakte diepe indruk. Irene woonde met haar familie in een groot huis. Onmiddellijk nam een Duitse legerarts hun kamers in. Duitse soldaten schuilden in hun kelder als de granaten op het terras vielen. Angst overheerste. Haar broer moest onderduiken en vluchtte naar Zwitserland. Het raakte mij dat Irene niet stigmatiserend over 'de Duitsers' spreekt. Ze zag de menselijke kant van de mannen in hun huis. Zo heeft de Duitse arts haar zus gekalmeerd toen zij erg angstig was.

De oorlog leerde Irene dat "ons leven zo broos is, als een draadje en dat het opeens weg kan zijn". "Om ons hierdoor heen te slepen moeten we in gebed blijven" en "iets doen om mensen te helpen". Dit wilde zij letterlijk uitdragen. Irene besloot verpleegster te worden. Haar ouders vonden dit maar niets. Ze was toch veel te jong om met zoveel ellende geconfronteerd te worden. Maar Irene wilde mensen in hun ziekte en geloof begeleiden. Ze werkte keihard. Als ze om 18.30 uur thuis kwam, moest ze meteen naar bed. Ze was doodop. "Ik was fysiek niet sterk genoeg". Zulke mooie woorden van acceptatie. Ik vroeg mij direct af of dit moeilijk voor haar was. Hoe kun je accepteren dat je fysiek niet sterk genoeg bent om het beroep van je verlangen uit te oefenen? Pater van Ginniken zag haar worsteling. Hij adviseerde haar de opleiding bij de 'Vrouwen van Nazareth' te volgen. En daar kwam Irene in aanraking met de Oosterse liturgieën. Deze maakten diepe indruk. "Zo komen de dingen samen". Ze was toe aan een vakantie, besloot naar Lourdes te reizen "om een zegen te vragen voor de rest van mijn

leven". Ze kwam in Parijs terecht. En leerde de Russische gemeenschap kennen. Ze heeft er geweldige herinneringen aan. De iconen, de liturgieën, de ritën, de mystiek. Terug in Nederland besloot zij Russisch aan de universiteit van Leiden te gaan studeren. Samen met nog vijf andere studenten. De professor gaf haar adressen om in een Russisch milieu in Frankrijk door te brengen. Zo kwam zij in een Russisch orthodox klooster in Frankrijk terecht. Ze kwam in aanraking met de 'andere kant van Rusland'. Religieuze Russen die gevlucht waren. Ten tijde van het communistisch bewind in de Sovjet Unie werden kerk en religie immers als vijand van de staat gezien. Religie werd bestreden.

Irene besloot niet meer terug te gaan naar Leiden. Met het akkoord van de Vrouwen van Nazareth kon zij in Frankrijk haar studie Russisch en oud Slavisch afronden. Ze kwam te werken bij het secretariaat, bij St Germain. Irene wilde heel graag naar Rusland om de taal nog beter onder de knie te krijgen. De Russische zusters vinden dit geweldig. Ze gaat met een Belgische familie mee naar Rusland. De zusters geven haar iconen mee om daar af te geven. De Belgische man wilde carrière maken in de diplomatie, hij dacht dat een religieuze au pair dat in de weg kon staan.

Dan volgt een bloedstollend verhaal. Het lijkt wel alsof er een veel te angstige film aan mij voorbij trekt. In Rusland wordt Irene achtervolgd, bedreigd en uiteindelijk vergiftigd. Ze komt in het ziekenhuis terecht. Ze overleeft het. En ontdekt dat ze nog geluk heeft gehad. "Het had nog veel erger kunnen zijn". Irene gaat terug naar Parijs. Het enige gevoel wat dan overheerst is "dankbaarheid dat ik nog leef". Dit maakt zo'n indruk op mij. Allerlei vragen komen op. "Heeft zij dan geen trauma's opgelopen? Geen nachtmerries? Geen continue stress na al die angst?" In de pauze stel ik haar deze vragen. "Nee, ik ben alleen dankbaar". Dit vind ik gewoon onvoorstelbaar. Wat een bijzondere vrouw! Hoe kan dit? Ik sta al strak van de stress als mijn kinderen weer eens meerdere malen huilen in de nacht....

Na haar tijd in Parijs keerde Irene terug naar Nederland en ging in haar geboortestad Den Bosch wonen. Ze was zeer teleurgesteld over het gebrek aan steun van de Graalbeweging in haar Parijse tijd, het motto was daar 'Ga voor eigen inkomsten zorgen'. Het contact met de Tiltenberg bleef, op afstand. Er wordt gevraagd: "Je voelde je in de steek gelaten, toch bleef er een band, op basis waarvan?" De inspiratie door van Ginneken bleef haar bewegen. Ze citeert: "Mettez vous à la place de l'autre", ("Plaats jezelf in de voetstappen van de ander"). En refereert aan het bekende Graalschietgebed 'Heer laat uit mij groeien waarvoor gij mij gemaakt hebt'.

Alles gaat ons te boven. Hoewel zij een oecumenische houding erg belangrijk vindt (zie ook haar uitwisseling met de oosterse orthodoxie), vindt zij het geloofsleven van nu te sterk gericht op het persoonlijke. Ze probeert haar geloof in haar eigen leefomgeving in de praktijk te brengen, op een gesloten afdeling waar zij door omstandigheden terecht kwam. Ze is sterk naar binnen gericht, en zegt dan: "Hier ben ik, met een open hart voor anderen. Er wordt zoveel geleden op de wereld".

Wat mij opvalt en raakt is de acceptatie van haar, zoals ze het zelf zegt, gebrek aan fysieke kracht en daarnaast de aanwezigheid van mentale kracht. Ondanks de angst, de dreiging en de moordaanslag die zij heeft overleefd, overheerst het gevoel van dankbaarheid.

Kort na haar indrukwekkende inbreng aan de keukentafel, is Irene in alle rust op 96 jarige leeftijd overleden. Dat zij mag rusten in vrede. (De redactie)

De tuin. Impressie van het Graalweekend in Schoorl

Mayke de Vries

Wat is een tuin, wat zou deze kunnen zijn? In de eerste plaats een plek waar je in aanraking komt met de natuur, met groeikracht, met de seizoenen. Het is ook een plek waar het snoeimes gehanteerd dient te worden, juist om licht te laten ontstaan en bloei mogelijk te maken. En, ieder moment opnieuw: een plek waar je keuzes maakt en een balans zoekt. Tussen werken, doen, en zijn. Stil kijken en genieten, terwijl er ook altijd werk te doen is.

Zat en onderging je, of was je voortdurend aan het werk? Zijn hierop ook nog de seizoenen, horend bij de leeftijdsfase, van invloed geweest? En als je dan toch aan het werk gaat, of geweest bent, in die tuin, hoeveel moeite stop je daarin en op welke manier? Ben je ook in de gelegenheid om "Gods water over Gods akker te laten lopen?" In harmonie te zijn met wat er 'voor je gedaan wordt' en op een ander, dieper niveau je tuin onderdeel te laten zijn van het grotere geheel? ("This isn't heaven at all, Jonathan..")

Een beeld dat mij, tijdens de derde, zich steeds verdiepende meditatie voor ogen kwam was dat van God, Mens geworden, die, klein, genietend en eenvoudig, rondliep in mijn tuin en aan wie ik aldus iets te geven had. Dat is nog eens een ander perspectief.

De gestalte en het gedachtegoed van Theresa van Avila lagen aan dit weekend ten grondslag. Daarnaast waren er de rust, de uitwisseling, de mooie plek, de maaltijden, de rituelen en het zingen. Er was in dit weekend gekozen voor ruimte, balans, de tijd nemen. Er was zorg voor elkaar, ook concreet, begeleiding bij het reizen en verblijven. Een zorg die weer leidde tot inspiratie en dankbaarheid.

En naast de beslotenheid van het verblijf in Dopersduin en de bezinning op de eigen tuin, was daar, als context, de combinatie van dennen en zee. Met hun overeenkomst in geluid, en als verschil dat het een omhult en prettig groen is, en het ander, oneindig ruim, de horizon laat zien.

Deze combinatie wens ik de Graalbeweging toe, ik ben dankbaar voor een mooi weekend.

* *Jonathan Livingston Seagull*, Richard Bach, 1970

De interreligieuze stiltedag in het Graalhuis, een impressie

Margreet van Leeuwen

Nieuwsgierig naar het ontstaan van de 'Dag van de stilte' heb ik een kijkje genomen op de gelijknamige website. Een groep enthousiaste mensen heeft dit initiatief genomen en in 2011 was er de 1^e Stiltedag op de laatste zondag van oktober. Die dag werd vanaf 1977 in Nederland opnieuw de wintertijd ingesteld, nu onder invloed van de toenmalige oliecrisis. Op die 1^e Stiltedag waren er direct al meer dan 100 stilte-initiatieven in het land. De 6^e editie ligt inmiddels achter ons. Zouden we mogen zeggen dat er een grote behoefte is aan stilte, juist nu? Dat stilte ons in verbinding brengt met de bron van ons bestaan? Dat onze geest hierdoor tot rust komt? En waar vinden we stilte? Om op de laatste vraag door te gaan, "religieuze of spirituele plekken ademen vaak een geest van stilte", schrijft Hilde Debacker. Velen van ons zullen graag naar zulke plekken gaan om stilte te ervaren. Zowel lichamelijk als in de ziel tot rust komen.

Waar? In een kathedraal, een stupa, of een dorpskerk, ergens onderweg. Van het erfgoed van alle grote levensbeschouwingen en wijsheidstradities maakt stilte wezenlijk deel uit. In de eerste Interreligieuze stiltedag in het Graalhuis wordt de centrale betekenis van stilte, in de religieuze en spirituele tradities van de wereld, geëerd. (Programmaboekje najaar 2016).

We zijn met 10 deelnemers. Allemaal nieuwe vrouwen, die ik niet eerder bij een activiteit in het Graalhuis heb ontmoet, positief! Verder waren er Hilde en beide begeleidsters van de blokken christendom en zenboeddhisme. Stilte: hiervoor zijn we gekomen, zowel nieuwsgierig naar de betekenis van stilte, alsook verlangend om stilte te ervaren, het hoofd tot rust te laten komen en de stem van je ziel te kunnen horen ... In deze impressie richt ik me overigens uitsluitend op het christendom. Zenboeddhisme en soefisme komen in Intergraal 1 van 2017 aan de beurt, alsook een overzicht van de sacrale dansen in relatie tot het thema van deze dag.

Elke inleider werkt vanuit twee vragen: 1. Wat betekent stilte in deze traditie? 2. Hoe wordt stilte beoefend? Vervolgens vindt er gezamenlijk beoefening plaats. Conny van Lier, theologe en kerkelijk werkster, is de inleidster van het christendom. Tevens begeleidt zij Stiltebijeenkomsten in de Domkerk.

Stilte in het christendom

Traditioneel gezien ligt de focus in de christelijke traditie op het Woord en het doorgeven hiervan. Met als voornaamste vormen: Bijbellezingen, preken, psalmen en gezangen, lofprijzingen en gebeden. De gemeente, of parochie, luistert, zingt en ervaart, in stilte. Wij constateren om ons heen, dat het kerkbezoek afneemt, zowel in de protestantse als de katholieke kerk.

Mensen gaan op zoek naar nieuwe vormen van kerkzijn, waarin zij hun geloof met elkaar op een andere wijze kunnen delen en beleven. Een hoopvolle ontwikkeling, lijkt mij. Zelf ervaar ik de Graal en het Graalhuis als dierbare ontmoetingsplek, - voor mij toen een nieuwe vorm -, en ook als een huis waar ik mijn geloof of vorm van spiritualiteit van harte met mede-Graalvrouwen kan delen. Hoe wordt dit door jullie ervaren?

Hoe mooi en verrijkend is het, om een vorm van spiritualiteit met elkaar te kunnen delen en vieren, waarvan rituelen, symbolen, dans, liederen, maar ook stilte en gebeden, deel uitmaken. Wij zijn en blijven zinzoekers en betekenisgevers, soms tegen de stroom in, dan weer met het getij mee.

Een tweede wijze om 'stil te worden' in het christendom ligt in de bron van de mystieke traditie. Door de eeuwen heen zijn kloosters plaatsen geweest, waar stilte een essentiële rol speelde.

Gelukkig zijn ze er nog steeds. Het kloosterleven van alledag wordt aangegeven door de getijden. Hierop is de dagorde samengesteld. De getijden geven aan wanneer er gestopt wordt met werken en de kloostergemeenschap samenkomt in de kapel. Om God te zoeken en Hem/Haar toegewijd te zijn en te ervaren als bron van geloof, hoop en liefde. Die bron van liefde, die ook wij hebben meegekregen. Het doet ertoe om ons met die bron te verbinden, omdat wij van hieruit kunnen uitreiken naar mensen die onze naasten zijn, dichtbij en ver weg. Alsook in de zorg voor onze aarde en alles wat hierop leeft.

Conny staat stil bij **Ignatius van Loyola** (Spaans priester en pelgrim, 1491-1556), oprichter van de orde der Jezuiten, waartoe o.a. paus Franciscus behoort. Loyola leefde vanuit een positief mensbeeld, zoals God ons bedoeld heeft. Hij spoorde mensen aan om zoveel mogelijk van hieruit te leven. Hij heeft ons veel nagelaten, o.a. zijn werk 'Geestelijke Oefeningen', waarvan het Levensgebed deel uitmaakt. Hierin stelt hij voor om minstens eenmaal per dag tijd te maken voor dit gebed.

Het Levensgebed nodigt je uit om terug te kijken op de voorbije dag, of dagen. Om te herinneren wat je allemaal hebt meegemaakt en om te reflecteren op de gevoelens, die hierdoor bij je opkwamen. Zo zou je gewaar kunnen worden hoe God in de voorbije tijd aanwezig is geweest in je leven. Hoe en wanneer God je opriep tot meer leven.

In het gebed gaat het om drie kernwoorden: Dank u - Sorry - en Alstublieft. **Dank u** - wat zijn in de afgelopen dag voor mij redenen geweest om te danken, hoe klein ook. Wat heeft mij vandaag rust, vreugde, volheid gebracht? Waar werd ik blij van? Wanneer je je ervan bewust wordt dat een ervaring, persoon, gewoonte je doet groeien in je mens-zijn, zou je ervoor kunnen kiezen om deze ervaringen meer in je leven toe te laten.

Deze eerste fase is de belangrijkste. Danken betekent immers dat je je verbindt met Diegene, waarvan je gelooft dat Hij/Zij verbonden is met de bron van je bestaan.

Sorry - Hier gaat het duidelijk over wat niet goed is gegaan, in de afgelopen periode. Over zielszaken, zoals bijv. onrust, droefheid, frustratie. Daar waar jezelf geen bron van leven bent geweest, of niet kon zijn. Vaak zullen dit soort momenten zich voordoen wanneer je niet goed in je vel zit, of op een dood spoor bent gekomen. Met de groei van het bewustzijn, dat God, de Eeuwige of de Bron, aanwezig is en werkzaam wil zijn in je leven, kun je je vrijer gaan voelen om in te gaan op Zijn uitnodiging en om vergeving vragen. Op dit punt in je leven gekomen, zul je ook de beweging kunnen maken om actief anderen hun schuld te vergeven.

Alstublieft - kunnen danken, om vergeving vragen en vergeving schenken, zouden we deze kunnen beschouwen als resultaten van innerlijk groei? Groei in bewustzijn, van wat er toe doet in het leven, zoals inzichten die in beeld komen en wat je nog met je leven wilt? Nieuwe plannen, voor jou belangrijk, die je kunt voorleggen aan God, en hierbij om steun kunt vragen?

Andere stemmen, andere tafels

Ine van Emmerik

Het is alweer bijna een jaar geleden dat ik Renate Schepen, een van de deelnemers van het Platform Actief pluralisme, vroeg of ze een lezing kon geven in het Graalhuis. Renate is intercultureel filosoof en dialoogtrainer. Ze schreef samen met filosoof Heinz Kimmerle het boek *Filosofie van het verstaan* en doet promotieonderzoek naar niet-westerse vrouwelijke filosofen. Renate was blij met de uitnodiging. Ze dacht na over deelname aan een conferentie over interculturele filosofie in Nigeria, dat zou ze mooi kunnen verbinden met deze lezing. We legden het contact met Hilde en we maakten praktische afspraken. Wie Renate zegt, zegt samenwerken. Ze stelde voor om Ama Koranteng-Kumi uit te nodigen, een Nederlands-Ghanese onderzoekster en activiste. Renate betrok me bij de inhoudelijke voorbereiding, ik las tussentijds een concept van haar paper en gaf mijn commentaar. Het was inspirerend om mee te denken over het hoorbaar en zichtbaar maken van vrouwelijke filosofische stemmen.

Dat gebeurt vaak op andere manieren dan in de academische wereld, zeker in Afrika is een veel sterkere orale traditie. En het gebeurt op andere plekken, juist buiten die van het reguliere academische proces. De manier van praten, lezen en schrijven die Renate en ik toepasten weerspiegelt voor mij wat wetenschap in essentie is, namelijk een sociaal proces. We hebben wetenschap door de jaren heen veel te veel los laten zingen van de levende werkelijkheid van mensen.

Op 10 november kwam een gevarieerde groep van jonge en oudere vrouwen bij elkaar om naar Renate en Ama te luisteren. Er waren een paar rode draden: Waarom zijn vrouwen in de Afrikaanse filosofie belangrijk en waarom horen we ze niet? Hoe is dat voor 'zwarte' vrouwen in Nederland? Wat kunnen we anders doen, hoe kunnen we andere tafels vinden om dit zichtbaar te maken?

Renate begon die avond haar verhaal met een Yoruba spreekwoord: "Een kind dat nooit de boerderij van een ander heeft bezocht, beschouwt die van zijn vader als de grootste". Ze zette Afrika in perspectief als een continent dat veel groter is dan Europa, met veel heel verschillende

landen. Renate ontmoette in Lagos de Nigeriaanse filosofe Sophie Oluwole, een van de leden van de G8 van filosofen, die met haar onderzoek de Yoruba filosofie ontsloot. Volgend jaar verschijnt er een boek van haar in Nederland. De daaropvolgende conferentie was een inspirerende en boeiende ervaring. Er was een open sfeer en er werd heel inclusief gedacht en gewerkt, iedereen werd uitgenodigd zijn of haar stem te laten horen. "Het afzien van het spreken volgens een discours dat wij al van tevoren kennen is een woord van welkom naar degene die naar ons toekomt van achter de horizon die is geopend, maar ook gesloten, door onze taal. Het is een welkom heten aan een andere wereld, aan een andere manier van spreken en zeggen dan wij kennen", zegt Luce Irigaray in haar boek *Sharing the World*.

Daarna stelde Ama Koranteng-Kumi zich voor. Zij is filosoof (studeerde vrouwenstudies in Utrecht) en activiste. Zij startte de gemeenschapstuin Bloei en groei, voor en door vrouwen in Amsterdam Zuid-Oost. Het westers feminisme heeft een blinde vlek voor de verschillen binnen het verschil, zegt ze. "Vrouwen en mannen zijn anders, meer anders dan zwart en wit, katholiek en islamitisch, Europees en Oosters", zegt filosofe Luce Irigaray.

Ama noemt het alweer tientallen jaren geleden verschenen boek *Caleidoscopische visies* als een zeldzaam en belangrijk voorbeeld waar geluiden van zwarte, migranten- en vluchtelingenvrouwen binnen het feminisme hoorbaar worden gemaakt. Zij vraagt zich af: waar zijn nu die stemmen? Vrouwen proberen nog steeds op de agenda te komen, maar het geluid van zwarte vrouwen is nog steeds gemarginaliseerd. Zij noemt als voorbeeld de recent gestarte campagne voor specifiek onderzoek naar de gezondheid van vrouwen. Zwarte en migrantenvrouwen zijn daarin nauwelijks zichtbaar.

Na deze twee boeiende inleidingen gingen we in groepjes in gesprek met als leidende vraag: hoe vinden we 'andere tafels' waar vrouwen filosoferen en wat leren we daarvan? De avond was een praktisch voorbeeld van wat Renate en Ama in hun onderzoek nastreven: een inclusief gesprek aan een niet-gebruikelijke tafel. De Keukentafels van de geschiedenis die we al een jaar of vier in het Graalhuis organiseren zijn eigenlijk ook zo'n vorm. Naast de formele vorm van geschiedschrijving die in januari wordt gepresenteerd in het boek van Marjet Derks zijn die Keukentafels een aanvullende vorm om stemmen van vrouwen in de geschiedenis hoorbaar en zichtbaar te maken.

Charitas Congres van ABN AMRO Mees Pierson

Mieneke Hage

Woensdag 23 november togen Liesbeth Vloemans en ik naar Utrecht voor een Charitas Congres van ABN AMRO Mees Pierson. Het congres vond plaats in het dienstencentrum van de PKN. (Hier hield de International Grail in 2008 een internationale vergadering. De lijnen zijn soms korter dan we verwachten!) Twee dames leidden de dag in en begeleidden de presentaties (de directeur Goede Doelen en de directeur Religieuze Instellingen). Er waren vier presentaties. Ik licht er twee uit.

Hans Guyt, Head Special Programmes van *Terre des Hommes* vertelde ons (ongeveer 150 deelnemers) over het Sweetie-project. Dat was een schokkend verhaal. Kinderen worden op verschillende manieren uitgebuit. Jongens vooral als kindsoldaten, jongens en meisjes als 'hulp in de huishouding' (een vorm van slavernij) en meisjes in de prostitutie.

Het Sweetie-project richt zich op deze laatste vorm van uitbuiting. Het verhaal van Hans Guyt ging vooral hierover. Al jaren wordt er misbruik gemaakt van jonge meisjes via webcamsex. In 2002 had Terre des Hommes een gesprek met de overheid in de Filippijnen. Toen werd ontkend dat webcamsex bestond. In 2012 was er meer begrip en waren er zelfs enige maatregelen getroffen. Waarom worden vooral meisjes in de Filippijnen gebruikt? Ze spreken beter Engels dan hun leeftijdsgenoten in andere landen. Via tussenpersonen worden meisjes 'geregeld'. Helaas kan dat zijn met medeweten van hun ouders. Die werken mee omdat ze in grote armoede leven en alle inkomsten welkom zijn. In de Filippijnen is er ook gemakkelijk toegang tot internet: een voorwaarde.

Terre des Hommes vroeg zich af hoe ze erachter konden komen wie de mannen zijn die deze meisjes misbruiken. Via een bedrijf in Amsterdam dat animatiepoppetjes kan maken die niet van echt te onderscheiden zijn en die ook nog eens kunnen spreken, kwam men erachter dat de vraag komt uit 71 landen. In vier weken tijd werden 1000 mannen met naam en e-mailadres achterhaald. Deze mannen zijn geconfronteerd met hun daden, maar er zijn ongeveer 750.000 mannen per dag die zich aan deze uitbuiting schuldig maken. Door het aandragen van bewijzen door Terre des Hommes, lijken er veranderingen in de wet op gang te komen. Er is veel werk aan de winkel!

De laatste spreker was Han Mesters, bankier bij de zakelijke dienstverlening van ABN-AMRO. Zijn onderwerp betrof het bedrijfsleven. Zijn bijdrage was heel anders dan ik verwachtte. Hij zette in op de uitdagingen voor het bedrijfsleven. Volgens hem lopen veel bedrijven aan tegen het einde van hun businessmodel en gaan ze steeds meer op zoek naar zingeving.

Hij vroeg aandacht voor de mens en de manier van werken. Innovatie is het toverwoord van de huidige tijd, maar die gaat niet samen met een hiërarchische structuur. De mensen die de sollicitatiegesprekken houden, zouden steeds meer moeten letten op de empathische kant van de sollicitant. Ook voor de topmannen en -vrouwen. Nu wordt die kant nog teveel buiten beschouwing gelaten. Daardoor komt er een eenzijdig personeelsbestand. Zijn laatste vraag was: "Waartoe zijn wij op aarde?" Hij gaf daar niet een direct antwoord op, maar zijn benadering om vanuit ethisch perspectief daarover na te denken, was inspirerend en voor velen onverwacht. Vanuit de zaal kwam dan ook de vraag of hij echt bij ABN-AMRO werkte! Zijn bevestiging geeft mij hoop (ja, is wel wat naïef!) voor de toekomst van banken en bedrijven.

Samen Stralen – Een dag met moedige vrouwen

Elly König

In het kader van de Internationale dag voor uitbanning van geweld tegen vrouwen organiseerde de Graal samen met Rotterdamse Vrouwen een dag in het Verhalenhuis in Rotterdam.

Het idee was om die dag met de Keukentafel op reis te gaan. Dankzij Ine van Emmerik die contact heeft met het Verhalenhuis in Rotterdam, zijn we daar terecht gekomen.

Het idee was: het samenbrengen van het lokale, het Europese en het wereldtoneel waarop aandacht gevraagd wordt voor geweld tegen vrouwen en een handreiking geven hoe om te gaan met geweld.

Wij hebben geluisterd naar Gusta Bouwman (2bornfree) die ons met prachtige tekeningen van een dorre toendra die langzaam tot leven kwam, liet zien dat we een aantal fases doormaken in de verwerking van geweld. Eerst overleven we, de oppervlakte is bevroren, langzaam in een rouwperiode komen barsten in het ijs en kleine groene kiemen ontspruiten, langzaam leren we het leven weer te vieren, het ijs is gesmolten en er is ruimte voor verschillende vormen van nieuw leven en tot slot staat de toendra in bloei en hebben wij onze ervaringen een plek gegeven.

Wij hebben geluisterd en gekeken naar een performance over geweld door Afsaneh, Parisa, Bridget en Anita . In het Engels, Farsi, Luganda en Nederlands. De tekst was een samenvatting van een middag hun ervaringen met geweld in hun leven aan elkaar te vertellen, daardoor konden zij hun indringende ervaringen samen overbrengen.

“Vandaag heb ik besloten niet meer te zwijgen”.

“Ik had nooit gedacht dat dit mij zou overkomen”.

“Het duurt al zolang. Met alle pijn in mijn hart”.

Stem uit de zaal :“Dit vertel je aan niemand. Ik maak je kapot. Ze geloven je toch niet”.

“Wat moet ik doen?”.

“Ik schaamde me zo erg. Maar nu weet ik dat ik niets verkeerd heb gedaan. Het is niet mijn schuld”.

“Ik geef de schaamte terug”.

“Ik ben een survivor”.

“Vandaag heb ik besloten niet meer te zwijgen”.

“Vandaag wil ik mijn verhaal gebruiken om meer verhalen te openen.

“Vandaag denk ik aan: de slachtoffers van seksueel geweld; aan de kinderen die thuis geweld meemaken; aan de vrouwen die slachtoffer zijn van fysiek en geestelijk huiselijk geweld; aan de jonge meisjes die gedwongen worden

te trouwen; aan alle vrouwen die vandaag hier hadden willen zijn maar niet mochten of durfden komen”.

Op het einde van de performance namen de vrouwen de sluiert weg.

In vier workshops met ieder een eigen thema : de stukken op pakken en aan elkaar lijmen; een zaadje van herstel planten; van crisis naar vertrouwen; vrouwen overkomen geweld, hebben we onze persoonlijke verhalen gedeeld.

Na een heerlijke lunch gemaakt door een Bulgaarse vrouw, die vrouwen ondersteunt die te maken hebben gehad met geweld, hebben we de middag afgesloten met het verhaal van de parelduikster.

Zij moet diep duiken en in de modder zoeken om een/háár parel te vinden. Wij deelden met elkaar enige parels. Wij hebben met elkaar een open veilige omgeving gecreëerd, van jonge vrouwen, oudere vrouwen, vrouwen met andere talen en culturen. Waarin we open stonden voor elkaars verhalen. Na het gedicht van Parisa en de zang van Bridget gehoord te hebben, zijn we allemaal met een kleine parel naar huis gegaan.

Wereldse stoffen

Ine van Emmerik

Zo door de jaren heen heb ik een aantal kleurige bedrukte lappen gekregen of ze zelf gekocht. We noemen het Vlisco-stoffen maar dat zijn het niet. Er staat Veritable Waxblock op de rand. Het woord Veritable wijst er al op: een goedkope kopie van een Vlisco-stof. Maar toch, het zijn kleurige herinneringen aan ontmoetingen met Afrikaanse Graalvrouwen en hun kleding. Momenteel is er een dubbeltentoonstelling over Vlisco in het museum Helmond, in een kakelnieuw gebouw dat samen met een grote bioscoop en een nieuw stadskantoor aan een troosteloos pleintje staat. Helmond is een industriestad en Vlisco is daar al 170 jaar mee verbonden. Ik bezocht alle twee de tentoonstellingen.

Een gaat over het verhaal van Vlisco en een over kunstwerken die met die stoffen worden gemaakt door Yinka Shonibare, een Nigeraans-Britse kunstenaar.

Het ontstaan van Vlisco is een wonderlijke historie. In 1846 neemt Pieter Fentener van Vlissingen de katoendrukkerij Vlissingen en Co over, Vlisco. Zijn oom Frits, die plantages bezit in wat dan nog Nederlands-Indië heet, stuurt hem een paar stalen batik stof. Op de tentoonstelling *Vlisco 1:1* kun je zien hoe die batikstoffen inspireerden tot nieuwe motieven en tot nieuwe technieken. Door de jaren heen ontwikkelden zich de techniek, de motieven en de afzetmarkt: Afrika. Vanaf het begin is er een uitwisseling die zijn uitwerking heeft op de motieven. Van een ABC-motief, aangedragen door missionarissen tot een bougie of paarden-motieven van de Igbo-stam. Deze uitwisseling gaat tot op heden door, alledaags materiaal dat wordt gebruikt binnen Afrikaanse netwerken inspireren designers bij Vlisco.

(www.vlisco.com)

De tentoonstelling van het werk van Yinka Shonibare is een feestje om te zien. Vrolijk en vervreemdend. Aanvankelijk had hij, als Brit met Nigeriaanse roots, niet zo'n trek om zich in Afrikaanse stoffen te verdiepen. Maar hij ging ermee spelen en schiep zijn eigen wereld met die kleurige Vlisco-stoffen. Hij gebruikt motieven uit de Westerse kunst, zoals een Adam en Eva onder een boom of een muurschildering over de tuin van Eden. Er zijn beelden, collages, foto's, filmpjes. Een wand heet Little Rich Girls, dat is een rij van Victoriaanse kinderjaponnetjes in Vlisco-stof.

Een cirkel koloniale geschiedenis wordt wonderlijk rondgemaakt. Fentener van Vlissingen (het familiebedrijf SHV heeft een rijke en beladen historie in relatie tot de kolonieën) bracht traditie uit Indonesië naar Nederland en weer naar Afrika, er ontstaat een mengvorm van beelden en kleuren die weer wordt ingezet door een Brits-Nigeriaanse kunstenaar die speelt met motieven uit de Westerse kunst. En ik kan dat bewonderen in een Nederlands museum in een kleine provinciestad waar die stoffen nog steeds worden gemaakt. *Vlisco 1:1* is nog te zien tot 18 maart 2017.

RUBRIEKEN

Graalkorrels

Bewerkt door Didine Petit

ECUADOR EN USA

Een groepje van een 12-tal vrouwen die regelmatig in Ecuador samenkomen met Monica Maher, onderzoeken de mogelijkheid om erkend te worden als Graalgroep. Enkele Spaanssprekende Graaleden van USA begeleiden het groeiproces van deze groep. Sommige van deze vrouwen hadden al deelgenomen aan de bijeenkomst van de Commissie voor de Status van de Vrouw bij de Verenigde Naties en aan het 'Sacred Activism' programma in Cornwall. Hier hebben enkele van hen verteld over hun inheemse achtergrond en spirituele kosmologie. De andere aanwezigen hadden deze inspiratie als een verrijking ervaren. Ecuador zou het eerste Graalland van het Andesgebied kunnen worden. Ecuador is echter meer dan de Andes. Dit land heeft ook een kustgebied met veel Afrikaanse afstammelingen en een regio in het Amazonebekken. Het was ooit deel van het Inca-rijk dat door de Spanjaarden gekoloniseerd werd. Er worden minstens 13 Indiaanse talen gesproken, o.a. Quechua en Shuar. Ecuador is een land dat rijk is aan biodiversiteit. Het meest gerenommeerd zijn de Galapagos eilanden waar Charles Darwin wetenschappelijke onderzoeken deed.

Monica Maher drukte uit dat "de Graal van de USA opgeroepen wordt tot solidariteit en gemeenschap met vrouwen van Ecuador, in tegenstelling tot de vernielingen die de USA exporteert. Fijngevoeligheid in de twee richtingen is dan ook heel belangrijk om samen op stap te gaan".

(Laura Kaplan. *Gumbo*, Juli 2016)

VERENIGDE NATIES

Bij de laatste CSW-bijeenkomst hadden de aanwezige meisjes en jonge vrouwen van de Graal zich geëngageerd om in eigen land acties te ondernemen rond de Wereldmeisjesdag van 11 oktober. Het zijn er te veel om allemaal op te noemen! Hier volgt dus een greep uit het grote geheel. In Mexico, Morelos, had een voetbalcompetitie voor meisjes plaats onder het moto 'Heb je een bepaald talent?'. Mozambique, Maputo, nam deel aan een stadsparade met andere ngo's en organiseerde in verschillende parochies vormingssessies over de duurzame ontwikkelingsdoelen van de Verenigde Naties. Mozambique, Beira, hield een radio interview en workshops over de rechten van meisjes. Portugal, Madeira, liet een muur vol schrijven met antwoorden op de vraag "Wat betekent het voor jou om een meisje te zijn?". Portugal, Coimbra, toonde de film *Woestijnbloemen*. In de USA nam een groep meisjes van The Bronx deel aan de ECOSOC-vergadering bij de Verenigde Naties, waar meisjes een spreekkans kregen over de volgende

thema's: meisjes in de marginaliteit, in de politiek en in de ondersteuning van andere meisjes. Sommigen van hen creëren namelijk noodgedwongen veilige plaatsen voor andere meisjes die in gevaar zijn. Uit de hele wereld werden toepasselijke gedichten, liedjes en video's ingediend ter afwisseling tussen de toespraken. In verschillende landen werden ook geschikte maandverbanden verdeeld bij erg kansarme meisjes die er zelf geen kunnen aanschaffen en daarom tijdens hun menstruaties niet naar school durfden gaan en zo een deel van de leerstof misten.

(S.N. Newsletter *Grail Link to the United Nations Network*, September 2016)

Brussel

In juni kwamen een vertegenwoordigster van elk Europees Graalland een weekend samen om met Maria Carlos Ramos van het internationaal leiderschapsteam na te denken over Graalcentra in Europa. Dit gebeurde op verzoek van de Internationale Raad van de Graal in 2015. De missie, de positieve ervaringen en de uitdagingen, zoals beschikbare vrouwkracht en financiën, kwamen aan bod. Uit de presentaties bleek dat er een grote diversiteit bestaat: "nooit een Graalcentrum gehad", centra met talrijke activiteiten en programma's, financieel niet meer haalbare huizen, gehuurde of gedeelde ruimtes met andere organisaties en het uitlenen van eigen kamers voor Graalgasten en activiteiten. Uit eerdere bevraging bleek dat jonge vrouwen vooral plaatsen wensen om tot rust te komen en ruimten waar ze hun verhaal mogen doen en beluisterd worden. Het inzicht groeide dat professionele medewerking en financiële solidariteit om zinvolle Graalcentra aan te bieden, thema's zijn die in Algemene Ledenvergaderingen besproken mogen worden. (Christa Werner. *Antenne*, juni 2016)

Voedselhoekje

Winterse witlofsalade met zalmfilet

Ingrediënten voor 4 personen: 1 kg geschilde vastkokende aardappelen, 400g zalmfilet, 4 el olijfolie, 1 citroen, 400g witlof, 200g wortelsalade, 2 stuks winterfruit (bijv. appel en peer), 80g nootstukjes.

Snijd de aardappelen in blokjes en kook ze in een laagje water in ca. 20 minuten gaar. Giet ze af. Bestrooi ondertussen de zalmfilets met wat peper en zout. Verhit 2 el olie in een grote koekenpan en bak hierin op matig hoog vuur de zalmfilets in ca. 3 minuten aan elke kant goudbruin en gaar. Halveer de citroen, pers 1 helft uit en snijd de andere helft in partjes. Maak de witlof schoon, snijd in reepjes of stukjes en doe met de wortelsalade in een grote kom. Besprenkel met wat citroensap. Maak het fruit schoon en snijd het in plakjes, voeg het toe aan de kom en meng alles goed zodat ook het fruit (om

verkleuring tegen te gaan) met het citroensap in aanraking komt. Meng vlak voor het eten de (lauwwarme) aardappelblokjes met de witlof, wortelsalade, winterfruit, noten en breng op smaak met de rest van de olie en naar smaak wat citroensap, peper en zout. Verdeel de witlofsalade over vier borden, leg er een gebakken zalmfilet op en leg op elke filet een partje citroen.

INFORMATIE

Oecumenelezing 2017

Jaarlijks nodigt de Raad van kerken in Nederland iemand uit voor de Oecumenelezing. Deze behandelt onderwerpen die voor de oecumene van belang zijn. Dit jaar is de katholieke theoloog Drs. Hendro Munsterman gevraagd. Hij zal spreken over: 'De Reformatie als uitdaging voor protestant en rooms-katholiek'. De bijeenkomst is op *vrijdag 13 januari 2017* om 15uur in de Geertekerk, Geertekerkhof 23, 3511XC Utrecht. De kosten zijn € 10. Aanmelden (tot 7 jan.) en info: rvk@raadvankerken.nl of 033-4633844.

AGENDA

Boekpresentatie en Nieuwjaarsviering (10u-16u)

Op zaterdag 28 januari wordt het boek over de geschiedenis van de Nederlandse Graalbeweging van de hand van Marjet Derks, *Van Hollandse wereldbeking tot mondiale verbondenheid*, feestelijk voorgesteld aan Graalleden en andere genodigden. Marjet Derks zal een lezing houden en er zal tijd zijn voor vragen en uitwisseling. In de namiddag zingen we Graaliedereren onder de bezielde leiding van Marian Geurtsen en we sluiten af met een viering. De lunch is verzorgd. Alvast welkom!

Redactionele Richtlijnen

De redactie

Gewaardeerde schrijfters,

Doelen die ons hierbij voor ogen staan: een heldere en inspirerende onderlinge communicatie en leesplezier voor ons allemaal.

De richtlijnen voor teksten geven wij als volgt weer:

- * Uitgangspunten
- * Kenmerken
- * Schrijfstijl

Uitgangspunten

- * De redactie behoudt de eindverantwoordelijkheid voor de inhoud van geplaatste teksten.
- * Met respect voor auteur en tekst mag de redactie ingrijpen, maar altijd na overleg.

Kenmerken (inhoudelijk)

- * De teksten zijn actueel, maatschappelijk betrokken.
- * Ze vormen een bijdrage aan spiritualiteit.
- * Ze zijn prikkelend, uitdagend en roepen vragen op.

De schrijfstijl

Uitnodigend – inspirerend – informatief – gevarieerd – goed leesbaar – soepel – beknopt – geen opsommingen – weergave van impressies – verbindend.

Kenmerken (technisch)

- * Tekstlengte: max. 600-800 woorden, d.w.z. 1,5 pagina van dit blad.
- * Wijze van aanleveren van teksten: graag zonder opmaak.
- * Foto's worden aangeleverd als jpg-bestand, met een tekst als onderschrijf.
- * Regels voor verwijzing:
Naar boek: titel van boek in italic (schuin), zonder aanhalingstekens.
Naar artikel: titel van artikel tussen enkele (') aanhalingstekens.
- * Regels voor gebruik van aanhalingstekens in tekst:
Woorden en uitdrukkingen tussen enkele aanhalingstekens plaatsen.
Zinnen, gebruikt als citaat, tussen dubbele aanhalingstekens plaatsen.

Dat de richtlijnen als geheel een bloeiende bijdrage mogen vormen aan de kwaliteit van onze Nieuwsbrief Intergraal. Vragen of reacties? Mail ons!

Afzender:
INTERGRAAL
Nieuwegracht 51
3512 LE Utrecht

Onze beste wensen voor
een vrede- en liefdevol 2017!